

ДО РОЗУМІННЯ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РЕФОРМИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПОВОЄННОГО СТАНУ

TOWARDS UNDERSTANDING THE CONSTITUTIONAL REFORM IN UKRAINE IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION AND THE POST-WAR STATE

Власюк Є.М., аспірант кафедри конституційного права

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються концептуальні аспекти модерного конституціоналізму в Україні в умовах обраного курсу Євроінтеграції та глобального слідування американсько-європейським державно-урядовим цінностям демократії, а також – повоєнної відбудови України в умовах російської повномасштабної воєнної агресії від 24.02.2022 р.

Досліджено понятійний апарат терміну «конституціоналізм» в контексті реформації та модернізації вітчизняного юридичного та державно-управлінського апарату. Розглядається феномен терміну «конституціоналізація Євроінтеграції» у контексті євроатлантичного політико-безпекового поступу України.

Проаналізовано конституційно-реформаційні перетворення в Україні в умовах незалежності. Розглянуто ретроспективні та перспективні опції внесення змін до Основного закону – Конституції України – у контексті виконання положень Угоди про асоціацію з ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими змінами) щодо формування демократичного, гласного, прозорого політико-правового та політико-адміністративного простору. Визначено імовірні межі конституціоналізму та здійснення конституційних реформ в Україні в хронологічних межах повоєнної відбудови та трансформації вітчизняної політико-урядової парадигми.

Означено категоріальні особливості впровадження теорій конституціоналізму в Україні не лише в умовах політико-економічної, але й юридичної Євроінтеграції (процесу «правової європеїзації»). Розглянуто особливості конституційно-транзитарної політики України: впровадження механізмів громадянського діалогу, легітимізації влади та владних рішень, посилення демократичного представництва та самопредставництва населення, гарантування природних та похідних прав, свобод та інтересів людини і громадянина, що гарантуються Основним законом – Конституцією України.

У вищезазначеному контексті також здійснено аналіз феноменології терміну «конституційне мислення» як симбіотичного елемента владно-громадянської взаємодії. Окреслено конституційно-мисленнєвий апарат з позиції громадянського суспільства (форми, способи, інструменти та методи забезпечення і реалізації суспільного інтересу) та апарату державного управління (прийняття законів, взаємодія із громадянським суспільством, демократизації простору політичного виробництва тощо).

Ключові слова: конституційна реформа, конституціоналізм, конституційне мислення, конституційна реформація, конституційно-транзитарна політика України, демократизація владно-суспільної взаємодії, громадянське суспільство, Євроінтеграція, повоєнна відбудова.

The article examines the conceptual aspects of modern constitutionalism in Ukraine in the conditions of the chosen course of European integration and global adherence to the American-European state and government values of democracy, as well as post-war reconstruction of Ukraine in the conditions of Russian full-scale military aggression from 24 February 2022.

The conceptual apparatus of the term "constitutionalism" was studied in the context of the reformation and modernization of the domestic legal and state administrative apparatus. The phenomenon of the term "constitutionalizing of European integration" is considered in the context of the Euro-Atlantic political and security progress of Ukraine.

The constitutional-reform transformations in Ukraine in the conditions of independence are analyzed. Retrospective and prospective options for introducing changes to the Basic Law – the Constitution of Ukraine – in the context of the implementation of the provisions of the Association Agreement with the EU dated 21 March 2014 (with further amendments) regarding the formation of a democratic, public, transparent political-legal and political-administrative system were considered. The possible limits of constitutionalism and the implementation of constitutional reforms in Ukraine within the chronological limits of post-war reconstruction and transformation of the national political-governmental paradigm are determined.

Categorical features of the implementation of theories of constitutionalism in Ukraine are identified not only in terms of political and economic, but also legal European integration (the process of "legal Europeanization"). Peculiarities of the constitutional and transitional policy of Ukraine are considered: implementation of mechanisms of public dialogue, legitimization of power and power decisions, strengthening of democratic representation and self-representation of the population, guaranteeing natural and derived rights, freedoms and interests of human and citizen, which are guaranteed by the Basic Law – the Constitution of Ukraine.

In the above-mentioned context, an analysis of the phenomenology of the term "constitutional thinking" as a symbiotic element of government-citizen interaction was also carried out. The constitutional-thinking apparatus from the point of view of civil society (forms, methods, tools and methods of ensuring and implementing public interest) and state administration apparatus (passing laws, interaction with civil society, democratization of the space of political production, etc.) is outlined.

Key words: constitutional reform, constitutionalism, constitutional thinking, constitutional reformation, constitutional and transitional policy of Ukraine, democratization of power-society interaction, civil society, European integration, post-war reconstruction.

Першочергової необхідності в умовах концептуалізації категоріальних особливостей конституційної реформи в Україні в умовах Євроінтеграційних перетворень та російської повномасштабної військової агресії проти України від 24.02.2022 р. набуває визначення понятійного апарату предмету означеного дослідження – себто конституційно-реформаторської діяльності як юридико-управлінської політичної та соціальної константи.

Термін «конституційна реформа» доцільно розглядати крізь призму вітчизняних та зарубіжних наукових напрацювань.

Так, наприклад, вітчизняні учений Д. Белов та вчена М. Белова [1, с. 47] розглядають це поняття як сукупність методів та інструментів юридичного, політичного, державно-владного та громадянського впливу, спрямо-

ваних на реалізацію прав, свобод та інтересів людини і громадянина посередництвом Основного закону держави. Як зазначають вчені, потреба у конституційно-реформаторських ітераціях виникає тоді, коли обраний стиль державотворення задовольняє владну верхівку більшою мірою, ніж населення (громадянське суспільство). Через це поняття «конституційна реформа» не може розглядатися виключно як механізм рекомпліації нормативного акта, а потребує формально-філософського, функціонально-стилістичного узвичаєння на рівні позитивного демократичного владарювання. Це означає, що конституційно-реформаторська діяльність, як правило, генерується із ідентифікації колізійності або непослідовності Основного закону держави, через що внесення змін та поправок до нього є екстрактивним

(природнім) політико-соціальним та політико-юридичним явищем.

У праці північноірландського юриста-фахівця Дж. Морисона [2, с. 519] конституційну реформу як константу запропоновано аналізувати крізь призму індикатора відсутності владно-соціального консенсусу. При цьому у дослідженні наголошено на двосторонній ролі державно-управлінського апарату та громадянського суспільства у досягненні показників конституційної кризи: на думку автора, остання виникає як результат створення Конституції як Основного закону саме держави, а не громадянського суспільства, інтереси котрого документ у дійсності повинен представляти. З іншого боку, соціально-розвиткове державне бачення громадянського суспільства та владного-урядового апарату часто є предметом дискусії внаслідок різнобічності соціального та політичного погляду на геополітичну кластерну побудову державного курсу. Виходячи із вищезазначеного, обставини врегулювання конституційно-політичної кризи передбачають пошук консенсуального владно-політичного рішення, що забезпечить функціонування Основного закону як засобу реалізації управлінського інтересу держави та свобод (інтересів, прав) громадян, щодо котрих остання де-факто визначає межі та мірила допустимої поведінки та поваги до локального законодавства.

Аналіз особливостей феноменології конституційної реформи в Україні як політико-соціального явища потребує попереднього уточнення певних фактів. Перші двадцять років незалежності України пройшли під егідою комбінування радянського досвіду, стилістики та концептуального наповнення державного управління (посттехнократія) та слідування європейським демократичним ідеалам на рівні нормативної регуляції. У підсумку склався прецедент, коли інституційна технократія та бюрократія позбавляла можливості застосувати положення Основного закону України – Конституції – як норм прямої дії, що фактично гарантовано вітчизняним законодавцем у ч. 2 ст. 8 документу [3]. Оскільки конституційні гарантії стосуються, окрім іншого, контекстуальності функціонування законодавчої, виконавчої, судової гілок влади, виборчої репрезентації населення та забезпечення прав та свобод останнього, а також – обрання Україною курсу на Євроінтеграцію після подій Революції Гідності (Євромайдану) 2013-2014 рр., необхідності набуває аналітичне означення поточного стану та подальших перспектив конституційно-реформаторської парадигми в Україні в світлі, зокрема, необхідності безпекових, політико-економічних та політичних повоєнних перепрофілювань владного апарату.

Підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими змінами) означило вітчизняний цивілізаційний вибір – європейська демократія та екзистенційна модель державного розвитку в рамках західного культурно-економічного простору. Цей документ, водночас, поставив перед вітчизняним нормативним та державно-управлінським апаратом низку завдань. На основних з них сконцентруємося нижче.

В Преамбулі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими змінами) [4] зазначено, що метою договірних відносин є, окрім іншого, інтеграція України із політико-правовим простором ЄС. Враховуючи роль та місце ЄС як оплоту свободи та демократії, а також тісний зв'язок ЄС із США (перший фактично є континентальним сателітом останніх) та насамперед – стратегічне партнерство України із вищезазначеними наддержавними та державними суб'єктами міжнародного права, перед Україною постало завдання впровадити законні видозміни у насамперед у таких галузях, як місцеве самоврядування (децентралізація влади) та система правосуддя, адже корупція та боротьба із шахрайством визначені в економічній частині Угоди про асоціацію між Україною та ЄС вітчизняним пріоритетом урегулювання та державно-управлінського нівелювання.

Стандартизація місцевого самоврядування в Україні у контексті виконання євроінтеграційної конституційної реформи повинна була б у першу чергу торкнутися Розділу XI Конституції України – «Міське самоврядування» [3]. Так, наприклад, у ст. 141 Основного закону правки від 21.02.2014 р. концептуалізовано понятійний концепт «територіальна громада» (або ж об'єднана територіальна громада – ОТГ), що за своїм призначенням кореспондує функціональному призначенню реформи децентралізації. Окрім вищезазначеного, конституційна реформація місцевого самоврядування в Україні реалізується за рахунок Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» № 157-VIII, Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР (із урахуванням змін у період 11.04.2014 р. – дотепер), а також Розпорядження КМУ № 333-р від 01.04.2014 р. «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні», що сутнісно та ідеологічно відповідають визначеним функціям конституційних видозмін децентралізації влади в Україні в контексті Євроінтеграції.

Наступним критерієм, що потребує огляду у контексті конституційної реформи в Україні у контексті Євроінтеграції, є питання функціонування апарату правосуддя (судової влади). Означені критерії регулюються Розділом VIII Конституції України («Правосуддя», ст. 124–131-2 документу) та Розділом XII Конституції України («Конституційний суд України», ст. 147–153 документу) та, партикулярно, змінами, внесеними до даних статей 02.06.2016 р. відповідно до Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII [5]. У означеному нормативно-правовому акті, зокрема, у рамках конституційно-реформаторської парадигми презумовано здійснення правосуддя в Україні виключно судами, територіальний та спеціалізаційний спосіб здійснення судоустрою в Україні, гарантії незалежності та недоторканності суддів, заснування судоустрою та правосуддя виключно на засадах відповідності Конституції України у якості Основного закону держави тощо.

Усі вищезазначені зміни були успішно інтегровані у Конституцію України, відтак, цей етапний аспект конституційної реформи в рамках Євроінтеграції можна вважати успішним. Крім того, забезпечення правосуддя та судоустрою в Україні гласністю та прозорістю відповідає не лише зовнішній, але і внутрішній пріоритетній політиці України, спрямованій на нівелювання контролюваного та корумпованого суддівського корпусу як загрози, в тому числі, національній безпеці держави.

Надалі пропонуємо розглянути теоретичні особливості розуміння конституційної реформи в Україні в контексті Євроінтеграції та повоєнної відбудови.

Прямим прикладом громадянської ініціативи, що породила внесення змін до Основного закону України в епоху Революції Гідності (Євромайдану) 2013–2014 рр., можна називати раніше названу децентралізацію влади, окрім власне факту підписання Угоди про асоціацію з ЄС у політичній та економічній площині. У даному контексті варто говорити про феномен конституційного мислення [6] – саме завдяки ньому було обрано курс на Євроінтеграцію, адже двигуном революційних подій став безпосередньо народ як носій влади; також, опосередковано завдяки конституційному мисленню населення урядово-управлінським апаратом було здійснено перепрофілювання місцевої організації влади (питання, особливо чутливого для європейської спільноти, із якою Україна є наразі офіційно асоційованою у форматі кандидата на членство у ЄС – рекомендаційне рішення Ради Європи від 23.06.2022 р.) та органів судоустрою та правосуддя як ключових складників забезпечення соціальної та юридичної всерівневої справедливості.

Водночас, нові внутрішньополітичні та геополітичні виклики часу для України породжують проведення необхід-

них трансформацій у галузі конституціоналізму. Повномасштабне вторгнення РФ до України від 24.02.2022 р. певною мірою призупинило дію деяких конституційних положень (переважно стосовно прав та свобод людини і громадянина – а саме ст. 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Основного закону держави) в інтересах національної безпеки та громадського порядку в особливий період відповідно положень Указу Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» [7]. У підсумку виник прецедент певного колізійного сприйняття цих обмежень, проте контекстно останні може бути використано для стабілізації внутрішньосоціальної парадигми в умовах воєнного стану та виходу на подальшу конституціоналізацію політико-громадянського та державно-управлінського простору у повоєнний період.

Вищезначене підводить до необхідності відзначити деякі особливості сучасної конституційної правотворчості в Україні в умовах політико-конструктивних та глобально-безпекових викликів. Поточний конституційний статус України у контексті реформації деяких положень Основного закону можна називати транзитарним – помітні видозміни доктрини управління сферою державного управління та місцевого самоврядування, здійснено переважно косметичні (нормативно-декларативні) трансформації сфери правосуддя та здійснення судочинства посередництвом компетенції органів судової влади. Угода про асоціацію з ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими змінами), що заклала основи перепрофілювань у сфері державно-урядової діяльності України з метою поглиблення транскордонного співробітництва держав у політичній та економічній сферах, виступає за таких умов агрегатором відповідних конституційно-суспільних та суспільно-політичних трансформацій. Водночас, деякі положення національного законодавства виступають інструментом нормативного забезпечення відповідних трансформаційних конституційних приписів, що є ієрархічно логічним.

Загалом, концептуальний аналіз особливостей розуміння та юридико-правового тлумачення конституційної реформи як сталої нормативної константи в умовах Євроінтеграції України та її перспективної повоєнної відбудови дозволив дійти до таких висновків.

По-перше, конституційну реформу крізь призму юридичного вчення доцільно розглядати як сукупність методів та інструментів юридичного, політичного, державно-владного та громадянського впливу, спрямованих на реалізацію прав, свобод та інтересів людини і громадянина посередництвом Основного закону держави.

По-друге, основним кластерним агрегатором конституційних змін в Україні станом на сьогодні доцільно називати вітчизняний євроінтеграційний поступ. Так, Угода про асоціацію між Україною та ЄС від 21.03.2014 р. (із подальшими змінами) встановила презумпційні контексти двостороннього співробітництва, у тому числі, в питаннях виконання Україною рекомендаційних нормативів зближення законодавства та інституційного розвитку із європейськими стандартами. Наслідком цього, зокрема, стало внесення змін до Конституції України щодо сфери місцевого самоврядування (децентралізація, Розділ XI Основного закону) та сфери судочинства, судової влади, правосуддя та судоустрою в Україні (Розділи VIII, XII Основного закону).

По-третє, транзитарний період конституціоналізації в Україні наразі генерується насамперед безпеково-політичною ситуацією, спровокованою російською агресією від 24.02.2022 р., що породила тимчасове обмеження конституційних положень на період введення та дії воєнного стану на території нашої держави, та одночасно створила карт-бланш для пошуку оптимальних контекстів повоєнної політики в Україні (у контексті відбудови, в тому числі, стилістики функціонування державного апарату).

ЛІТЕРАТУРА

1. Белов, Д., Белова, М. Сучасний конституціоналізм України в умовах європеїзації вітчизняного права. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Розділ II. Конституційне право; Муніципальне право. № 5. 2022. С. 46–49.
2. Morison, J. The Case against Constitutional Reform?. *Journal of Law and Society*. Vol. 25 (4). 1998. P. 510–535.
3. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (ред. від 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони № 984_011 від 21.03.2014 р. (ред. від 30.11.2023 р.). *Відомості Верховної Ради*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
5. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 р. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>
6. Коваль, А. Роль критичного мислення для вивчення норми права: конституційно-правовий аспект. *Журнал східноєвропейського права*. №10. 2014. С. 72–78.
7. Указ Президента України № 64/2022 Про введення воєнного стану в Україні. Офіційний веб-сайт Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>